

УДК 130.2

Костенко Ганна**ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПУСТЦІ, АБО ДЕЯКІ РИСИ СТАНУ
ПОСТКОЛОНІАЛЬНОСТІ У РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАНА
«ВОРОШИЛОВГРАД»**

У статті розглянуто певні характерні риси стану постколоніальності сучасної української культури на матеріалі роману Сергія Жадана «Ворошиловград». Підкреслено взаємозв'язок відсутності чіткої національної ідентичності та соціальних вибухів, а також вразливість спільноти з хистою ідентичністю щодо сторонніх інформаційних деструктивних впливів під час гібридної війни.

Ключові слова: українська культура, стан постколоніальності, колоніалізм, стосунки Колонія-Імперія, національна ідентичність, Сергій Жадан.

Костенко А.**ИДЕНТИЧНОСТЬ В ПУСТОТЕ, ИЛИ НЕКОТОРЫЕ
ЧЕРТЫ СОСТОЯНИЯ ПОСТКОЛОНИАЛЬНОСТИ
УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РОМАНЕ СЕРГЕЯ ЖАДАНА
«ВОРОШИЛОВГРАД»**

В статье рассмотрены определенные черты состояния постколониальности современной украинской культуры на материале романа Сергея Жадана «Ворошиловград». Рассмотрено взаимосвязь отсутствия четкой национальной идентичности и социальных взрывов, а также уязвимость сообщества с нестойкой идентичностью со стороны посторонних информационных деструктивных воздействий во время гибридной войны.

Ключевые слова: украинская культура, состояние постколониальности, колониализм, отношения Колония-Империя, национальная идентичность, Сергей Жадан.

Kostenko A.**IDENTITY IN THE EMPTINESS, OR SOME FEATURES
OF POSTCOLONIALITY OF UKRAINIAN CULTURE
IN SERGIY ZHADAN'S NOVEL "VOROSHILOVGRAD"**

The article is considered some specific features of the state of postcoloniality of contemporary Ukrainian culture on the material of Sergiy Zhadan's novel

«Voroshilovgrad». The correlation is emphasized between the absence of clear national identity and social explosion, also susceptibility of the community with unstable identity from outside informational destructive influences during the hybrid war.

Key words: *Ukrainian culture, state of postcoloniality, colonialism, the colony-empire relationship, national identity, Sergiy Zhadan.*

Постановка проблеми. Про постколоніальні студії та дослідження починають говорити з другої половини 20 століття, після закінчення II світової війни у зв'язку з отриманням низки країн-колоній західної Європи незалежності від метрополій. Поряд з постколоніалізмом вживають термін «антиколоніалізм». За Марко Павлишиним, «антиколоніальним» варто вважати простий опір колоніалізму; спроби перевернути з ніг на голову ієрархії колоніальних цінностей (наприклад, не імперський псевдоуніверсалізм, а неповторна сутність нації є джерелом усіх цінностей); спроби на місце імперських («фальшивих») міфів поставити («правдиві») міфи національного визволення» [4, с.532]. М. Павлишин розрізняє антиколоніалізм та постколоніалізм, і вважає останній більш складним та прогресивним методом націєбудування. «Постколоніальний», натомість, – це той, який, утримуючись від претензій на явне або приховане владарювання у колоніальній та антиколоніальній позиції, згладжує суперечності та змагальні інтенції між (колишнім) колонізатором і колонізованим; сприяє тому, щоб взаєморозуміння, а не озлобленість стало провідним відчуттям у стосунках між ними; визнає кривди минулого, але бачить у них елементи історії, а не двигуни сучасної дії; заохочує колишніх колонізатора та колонізованого до пошуку того *modus vivendi*, який відповідав би інтересам обох сторін» [5, с. 74]. Тамара Гундорова ревізує цей висновок з оптики сучасного соціально-політичного стану, запитуючи: «Чи насправді «постколоніальне» стирає суперечності між (колишнім) колонізатором і колонізованим, а основним його змістом є досягнення гармонії і взаєморозуміння, як стверджує знаний дослідник?»... «Чи спроможне постколоніальне стирати суперечності й породжувати гармонію між підпорядкованим і владним? Це зовсім не риторичні питання...» [5, с. 12].

Мета статті – проаналізувати постколоніальні характеристики сучасного стану української культури на прикладі роману С. Жадана «Ворошиловград».

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Сучасний світ у конфліктних ситуаціях віддає перевагу стратегіям по-

розуміння стандарту win-win. Саме стратегію взаєморозуміння і співробітництва, наприклад, пропонує критик радикального фемінізму Дж. Пітерсон замість війни статей та дзеркальної зміни ієрархії чоловічо-жіночих відносин феміністичних студій. Однак, попри методологічну спорідненість із феміністичними дослідженнями, постколоніальні студії zasadничо окреслюють набагато менший потенціал рівної і взаємокорисної взаємодії між домінантним та підлеглим, у випадку силової напруги щодо геополітичних ліній (колишня) імперії – (пост) колонія компроміси мають вкрай хистку природу і часто ідуть за кошт слабшого, як правило, інтересів колонії.

Ще більш категорично про сучасний стан постколоніальності і потенції примирення каже білоруська дослідниця постколоніалізму, Альміра Усманова: «Термін “постколоніалізм” фактично означає “неоколоніалізм”, адже в сучасних умовах, коли з погляду міжнародного права поділу на метрополії та колонії вже не існує, сам феномен колонізації нікуди не зник – він просто набув інших, більш витончених і прихованих форм у рамках економічних, політичних, культурних, лінгвістичних, наукових обмінів...» [7, с.2].

Враховуючи вищезначені точки зору, видається, що постколоніалізм у сучасному світі має суперечливу природу, де важко виокремити слідові впливи колишнього колонізатора від нинішнього імперського реваншизму та подальшої реплікації влади імперії в культурних феноменах. Типовим зразком подібної методологічної неясності та фактичної змішаності є стан постколоніальності, відображений в художньому світі роману С. Жадана «Ворошиловград»(2010). Дія роману починає розгортатися під знаком Імперії в буквальному сенсі – на стіні його тимчасового дому, звідки починається і розгортається головна сюжетна лінія роману, висить мапа СРСР. «Я довго придивлявся, але не міг зрозуміти, у чому тут річ. Зрештою підчепив пальцем дембельський портрет Кочі й, потягнувши на себе, відірвав. Під фото знаходилась велика літера С. Це була карта. Скоріше за все, Радянського Союзу, і скоріше за все, географічна: суглинок – це Карпати, Кавказ і Монголія, салат – тайга і Прикаспійська низовина, там, де суглинок тверднув, беручись крейдяною сухістю, – мали бути пустелі. Тихий океан був темно-синій, Північний – блакитно-слядяний. На місці Північного полюса висіла гола баба з відрізаною головою. Гурток юних краєзнавців. Я провалився в тишу» [3]. Мапа є спотвореною, заклеєною, закамурфльованою пізнішими наліпками, фото та картинками – але вона виступає фоном і сценою усього, що відбувається в романі. Дисперсована, деперсоналізована, дескурсивована

(за М. Фуко) влада Імперії інклюзивно присутня скрізь, – починаючи від Небесного Ворошиловграду, центрального образу роману, який відсилає нас не так до Граду вічного Старого Заповіту, як до мрії про золоту Загірну Комуну націонал-комуністів, будівничих раннього СРСР, закінчуючи дрібними деталями топоніміки та побуту (комсомол, що мав перевиховати Кочу, піонерія, для якої було побудовано табір відпочинку, комбриг Ворошилов, на честь якого було назване омріяне місто героя), що злилися з постколоніальним ландшафтом до ступеню повної нерозрізненості. Споглядання трупу Імперії наводить на героя сон. Десакралізована, об'єктивована приватною пам'яттю Імперія Зла не лякає уродженця Луганщини у формально незалежній Україні. Ліричний герой автора, як і сам автор, може лише відчувати («запеклі танкові бої», про які весь час марить, всупереч реальній історичній минувшини Другої світової війни на тих теренах, бувший історик Ернст, сам статус того Ернста – добровільний захисник аеропорту(!)[3], може зчитувати з тамтешньої ноосфери та виражати відчуття інфернальної кризи, яка постала на розвалинах імперської індустріалізації та клубочиться навколо героя серед луганських степів. Рефлексує над постмодерним індастріалом, що оточує героїв у нульових, йому нізвідки знати, що ця типова повсюдна, сливе всесвітня – а тому ніби безпечна – постмодерна загубленість у часі і просторі, ця відсутність координат як базова ознака саме цієї землі, у десяти обірветься раптово пеклом реальної війни.

Чомусь саме на цій землі постмодерна невизначеність вибухне – можливо, саме через гранично (не)допустиму відсутність смислів? У формулюванні Жана Бодріяра, джерело зла є у байдужості та відсутності голосно артикульованих сенсів: « В своїй основі насильство, як і тероризм, не є подія, а скоріш відсутність події, яка приймає форму вибуху, направлено всередину: вибухає політична порожнеча (а не злоба той чи іншої групи людей), мовчання історії (а не психологічний тиск на індивідуумів), байдужість та німотність. Таким чином, тероризм не є якийсь ірраціональний епізод нашого суспільного життя: йому властива чітка логіка прискорення у пустці» [1].

Це прискорення зла в метафізичній пустці характеризує не тільки і не стільки поневіряння героя роману, а й постімперську пустелю сенсів, характерну для постколоніального стану. Лишається враження, що ця територія закінчила лік часу – є лише минуле. Тамара Гундорова зауважує цю рису в романі, при чому в позитивному контексті: «Жадан закликає жити в параметрах відповідальності і пам'яті про минуле» [2, с.219]. У світі, настільки позбавленому ста-

лих координат, та й взагалі певних координат – ані час, ані простір, ані межі і здатності свого тіла не є визначеними для героїв романів Жадана – минуле виступає єдиним, що можна мати при собі. Хоч би яким воно не було. Містичним зв'язком із минулим виступає в романі епізод футбольного матчу з газовиками, який захоплює героя відчуттям команди, нероздільної єдності з кимось, перемоги над супротивником не стільки футбольної, як психологічної. Одне але – проходить небагато часу, і герой виявляє, що геть всі його товариши-футболісти на момент матчу вже давно були мертвими. Єдиний живий, Шура, помирає в кінці роману внаслідок недоладного пострілу одного з рейдерів. Прикметно, що не факт спілкування з привидами доводить героя до відчаю – ні, він зовсім не жахається, що грав, розмовляв і випивав з людьми, яких вже не існує в матеріальному світі. Фантасмогорія зустрічі перекривається відчаєм остаточної втрати спільності, він бродить по кладовищу і плаче, тому що більше ніколи не зіграє у футбол із сусіднім районом в єдиній команді, не відчує товариське плече, герой оплакує свою самотність у загубленому світі.

Вдячність Минулому – це майже той єдиний зв'язок із втраченою дійсністю, який послідовно відстоює герой Жадана. Серед уламків посттоталітарної, постколоніальної, постіндустріальної і ще багато яких пост-, реальності, важко знайти те, на що можна опертися, від чого можна відрухувати себе. Крізь полотно роману, переживши втрати, кров, біль, смерть Герман доходить до простого мотто «вдячності та відповідальності», яке озвучується вустами морального авторитету роману, колишнього наркомана, а нинішнього пастора. Автор навіть не закликає, а закликає, і не так читача, а самого себе – вдячність і відповідальність, за минуле – але і за майбутнє. За відсутністю об'єктивних координат винаходить власні: «Все дуже просто: триматись один за одного, відбиватись від чужих, захищати свою територію, своїх жінок і свої будинки. І все буде добре. А навіть якщо не буде добре, то буде справедливо» [3].

Бути вдячним, бути відповідальним, захищай своє – мораль проста, як стріла, але вочевидь невідповідна до заплутаної художньої реальності роману. Що в тих реаліях – своє? І хто – чужий? О. Титар завважує, що «ідентичність є не стільки результатом об активних культурних відмінностей між групами, як результатом переконання певних членів групи у своїй окремішності» [6, с.142]. Що виокремлює цю ідентичність? У цій невизначеній приналежності простіше сказати, чого там немає, ніж що є. Немає модерної національної ідентичності. Немає громадянського патріотизму, як приналежності себе

до певної країни. Є локальна територіальна недоусвідомлена самоідентифікація, яка сахається всіх зайд – як міфічних потягів із «Правим сектором» зразка пропаганди 14 року, так і бездушних бізнесюків із потягу, героїв «Ворошиловграду». Як російських терористичних військ, так і частин ВСУ. Є відчуття себе, яке розтягнуте між замилюванням Минулим у вигляді карти СРСР та надією на Небесний Ворошиловград, який закодовано в листівці, що прийшла з давніх часів. Є стихійно виниклий зв'язок із землею, з місцевими людом, певний донаціональний трайбалізм, спільність, яка ще не окреслена, але відчувається. Чи зможе все це в пустелі постколоніальної загубленості дорости до нації – велике питання.

Висновки. Зважаючи на вищесказане, убачаємо можливим виділити певні ознаки постколоніального, які можна зауважити в романі С. Жадана «Ворошиловград».

1. В рамках романної дійсності ми можемо побачити реплікацію влади Імперії, яку відтворюють топоніміка, власні назви (Ворошиловград), згадувані реалії, які характеризують і минуле героїв, і сучасний стан справ. Це є доцільним із художньої точки зору, наприклад, як відображення особливих стосунків героя з його минулим, але водночас є поновленням імперського владного дискурсу у свідомості читача. Таким чином, підтверджується вищезгадана теза про те, що постколоніалізм у сучасності є у великій мірі неокolonіалізмом.

2. Постмодерна іронічна девальвація імперських сенсів не породила, в рамках художнього простору роману, нові ваговиті сенси, наприклад, національної єдності, унікальності національного як джерела усіх вартостей (за М. Павлишиним). Натомість ми маємо певний дефіцит сенсів, пустку, яка несе в собі потенціальну загрозу соціального вибуху.

3. В героях роману ми бачимо інтенцію певної спільності і протесту проти окупантів, хоча розділ своє-чуже ще маркований досить локально і не несе більш загальнозначущих та постійних ознак. Готовність «захищати своє» не дає відповіді, що то «своє», і як саме «захищати». Розмитість сенсів, таким чином, залишає великий простір для спекуляцій та застосування проти певної спільноти інформаційних технологій гібридної війни.

Література:

1. Бодрияр Ж. Прозрачность зла. *Прозрачность зла. 10. Зеркало терроризма.* URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3413/3423>

2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. Київ: Грані-Т, 2013. 548 с.

3. Жадан С. Ворошиловград. URL: http://www.libros.am/book/read/id/330811/slug/voroshilovgrad#ТОС_idp119304.

4. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія. *Слово. Знак. Дискурс* : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 532–535.

5. Постколоніалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : Лаурус, 2014. 336 с.

6. Титар О. В. Українські національні і культурні ідентичності в глобалізованому світі (на прикладі культури Слобожанщини) : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 348 с.

7. Усманова А. Восточная Европа как новый подчиненный субъект. URL <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/04/23/1213594629/east.pdf>.